

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНТВА В СТРУКТУРІ ЖИТТЄВИХ СМИСЛІВ ЖІНКИ:  
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

*У статті розкривається питання психологічної готовності до материнства в аспекті особистісних смислів жінки. Представлено теоретико-методологічний аналіз зазначеної проблеми. Визначено основні аспекти вивчення феноменології материнства в ракурсі біологічної, соціальної і психосоціальної обумовленості. Встановлено, що основною детермінантою материнської поведінки жінки є її психологічна готовність до материнства, формування і розвиток якої, в свою чергу, визначається як генетичними моделями поведінки, так і моделями прижиттєвого досвіду.*

**Ключові слова:** материнство, психологічна готовність до материнства, фізіологічна готовність до материнства, цінності, особистісний смисл.

*В статье раскрывается вопрос готовности к материнству в контексте личностных смыслов женщины. Изложен теоретико-методологический анализ данной проблемы. Определены основные аспекты изучения феноменологии материнства в ракурсе биологической, социальной и психосоциальной обусловленности. Установлено, что основной детерминантой материнского поведения женщины является ее психологическая готовность к материнству, формирование и развитие которой, в свою очередь, определяется как генетическими моделями поведения, так и моделями прижизненного опыта.*

**Ключевые слова:** материнство, психологическая готовность к материнству, физиологическая готовность к материнству, ценности, личностный смысл.

**Постановка проблеми.** Психологія материнства – складна і недостатньо розроблена галузь сучасної науки. Актуальність її вивчення продиктована протиріччям між гостротою демографічних проблем, пов'язаних з падінням народжуваності, величезним числом розлучень сімей, збільшенням числа дітей-сиріт при живих батьках, зростанням числа випадків жорстокого поводження з дитиною і не розробленістю програм соціальної і психологічної допомоги сім'ї, і в першу чергу жінці. Одним із найважливіших питань психології є проблема психологічної готовності до материнства. Як свідчать дослідження в області психології материнства, для ефективної реалізації материнської ролі жінки необхідно проводити психологічну роботу в декількох напрямках: підвищення особистісної зрілості; виявлення актуальних батьківських установок і форм взаємодії з дитиною; діагностика і корекція мотивації народження дитини; підвищення почуття материнської компетентності через набуття відповідних знань і навичок з догляду та виховання майбутньої дитини.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Сучасні теоретичні та практичні дослідження у психології материнства можна поділити за такими напрямками: вивченням взаємодії матері і дитини у ранньому онтогенезі (Н. Авдеева), емоційного стану жінки під час вагітності (Р. Овчарова), факторів та умов дев'яти місяців материнства (В. Брутман), особистісних змін жінки, пов'язаних із переходом до материнства (С. Мещерякова). Порівняно новим є напрямок розробки моделей психологічного супроводу жінки під час вагітності та перших років життя дитини (Г. Філіпова). Однак, на наш погляд, недостатньо вивченим є аспект впливу материнства на особистість жінки: трансформація самосвідомості та самоствалення, розширення соціально-рольового репертуару, прийняття нового способу життя. Очевидно, що характер зазначених змін залежить від психологічної готовності жінки до материнства і здійснюється безконфліктно, якщо цінність материнства є одним із базових особистісних смислів жінки.

**Формулювання цілей статті:** обґрунтування необхідності вивчення психологічної готовності до материнства в аспекті особистісних смислів жінки.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У широкому сенсі материнство визначається як стан жінки у період вагітності, пологів, годування дитини; властиве матері усвідомлення спорідненості її зв'язку з дітьми. У більш вузькому аспекті материнство трактується як функція жіночого організму, спрямована на продовження людського роду і включає біологічні (виношування, народження і вигодовування дитини) та соціальні (виховання дитини) аспекти. Як психосоціальний феномен материнство можна розуміти як забезпечення умов для розвитку дитини, як частину особистісної сфери жінки. Материнство як психосоціальний феномен досліджують у двох головних аспектах: як забезпечення умов для розвитку дитини (головні завдання праць та їхня інтерпретація зосереджені на вихованні дитини відповідно особливостей матері) та як частину особистісної сфери жінки (материнство вивчають в аспекті задоволеності жінкою своєю материнською роллю та як стадію особистісної і статевої ідентифікації) [12]. Як ми бачимо, материнство не забезпечується лише вродженими механізмами: материнське ставлення містить у собі біологічне прагнення до материнства, перетворене інтеріоризованими соціальними нормами.

Основною детермінантою материнської поведінки є ступінь психологічної готовності до материнства, що зумовлює успішність виконання материнських функцій і якість материнської позиції. А вже з народженням дитини, відбувається дуже багато змін в сім'ї – змінюється сприйняття жінкою самої себе, усвідомлення себе в новій ролі – ролі матері, відбувається перебудова сімейних ролей, адже крім дружини і чоловіка з'являється новий член сім'ї, і механізм сімейного поля починає працювати по-новому [6]. Варто відмітити, що дослідники материнства вважають, що готовність до материнства формується впродовж життя і на цей процес мають вплив

і біологічні, і соціальні чинники. Це пояснюється тим, що з одного боку платформою формування готовності до материнства стають потужні вбудовані від народження інстинкти, а з іншого – особистісний досвід і характер взаємодії жінки з власними батьками, однолітками, чоловіком та іншими людьми [4]. Як зазначає Г. Філіпова, материнство є однією з соціальних жіночих ролей, тож навіть якщо потреба бути матір'ю і закладена в жіночій природі, суспільні норми і цінності надають визначальний вплив на прояви материнського ставлення. Для кожної культури та історичного віку характерні свої материнські установки, тож це є динамічним утворенням. Тій чи іншій соціальній установці відповідає певний образ дитини [8]. М. Мід вказує, що материнська турбота та прихильність до дитини настільки глибоко закладені в реальних біологічних умовах зачаття й виношування, пологів і годування грудьми, що тільки складні соціальні установки можуть повністю придушити їх, оскільки жінки за своєю природою є матерями, хіба, що їх спеціально навчатимуть заперечувати свої дітородні якості [8]. Там, де вагітність карється соціальним несхваленням і завдає образи подружнім почуттям, жінки можуть йти на все, щоб не народжувати дітей. Якщо жіноче почуття адекватності своєї статевої ролі грубо спотворене, якщо пологи приховані наркозом, що заважає жінці усвідомити, що вона народила дитину, а годування грудьми замінене штучним годуванням, то в цих умовах виявляється значне порушення материнських почуттів [12]. У цьому ракурсі також цікавими є дослідження Е. Бадінтер. Дослідниця розглядає у взаємозв'язку три головні соціальні жіночі ролі (матері, дружини і жінки, яка вільно реалізована) та зауважує, що в різні епохи та чи інша роль ставала домінуючою. Авторка вказує на зв'язок між громадськими потребами і мірою материнської відповідальності за народження дитини, тобто жінка стає кращою або гіршою матір'ю в залежності від того, цінується або ж знецінюється в суспільстві материнство [2]. Фокус уваги на біологічні передумови материнства демонструє, що в дослідженнях такого напрямку мати і забезпечені нею умови розглядаються як організація фізіологічного і стимулюючого середовища для розвитку дитини. Як зазначають Ф. Мелегес та Д. Гамбург, що гормони, які сприяють росту тіла, розвитку грудей і менструації, мають також вплив на мозок, а отже, і на емоційне та інтелектуальне реагування дівчини. Прогестини, зокрема прогестерон, виробляється лише у жіночому організмі. Основною його функцією є забезпечення можливості настання вагітності, а згодом – підтримка вагітності. Також цей гормон сприяє формуванню прив'язаності матері та дитини. Науковцями доведено, що рівень прогестерону підвищується вже від одного погляду на дитину, тому часом його навіть називають гормоном материнського інстинкту. Таким чином, «дитяча схема», що запускає жіночу материнську поведінку має гормональну базу [5]. Багато уваги в дослідженнях готовності до материнства приділяється фізіології та психофізіології різних фаз репродуктивного циклу (статеве дозрівання, менструальний цикл, вагітність, післяпологовий період, материнсько-дитяча сепарація, материнсько-дитяча прихильність, лактація, менопауза). Вважається, що естрогени і прогестини сприяють розвитку й активності жіночої репродуктивної системи і регулюють відповідну поведінку жінки. Пролактин бере участь в регуляції репродуктивної системи, викликаючи секрецію молока, впливаючи на секрецію прогестинів, а також ендорфінів в процесі грудного вигодовування. В регуляції материнської поведінки гормони відіграють вирішальну роль в своєчасній індукції материнської поведінки, але її виникнення і реалізація залежать від зовнішньої стимуляції, тобто від дитини, що перебуває у тісному зв'язку із матір'ю (К. Остін, Р. Шорт, І. Добряков).

Тож, як бачимо, психологічна готовність до материнства у жінки формується ще задовго до фізіологічної можливості завагітніти та виносити плід. Узагальнюючи вище написане, можемо виокремити декілька аспектів психологічної готовності до материнства [2]:

*Ранній досвід жінки.* Сюди належать стосунки жінки з власними батьками, найближчим оточенням. Виходячи з концепції І. Лісіної, якісна комунікація в ранній період сприяє формуванню позитивного ставлення до оточуючих і себе, встановленню базової довіри до світу. Зразок материнської поведінки дівчина і майбутня жінка засвоює з тієї моделі поведінки, котра була присутня у неї вдома. При позитивному досвіді спілкування з найближчим оточенням, умови для формування суб'єктного ставлення до інших людей були сприятливими і основа для формування суб'єктного ставлення до своєї дитини закладена. К. Хорні про негативний досвід такої взаємодії говорила як про базальну тривогу, що актуалізується при невідповідному зв'язку, насамперед, у системі «мати - дитина», що потім транслюватиметься у систему «дитина - світ». Якщо базові потреби дитини в піклуванні, любові є задоволеними, то дитина відчуває безпеку і в подальшому віддзеркалюватиме такий тип ставлення до інших, в тому числі до своєї майбутньої дитини [12].

*Ставлення жінки до ще ненародженої дитини* виражається в аспектах щодо планованої вагітності, бажаності появи дитини, любові до ще ненародженої дитини, спілкування з плодом, який перебуває в утробі.

*Погляди матері на процес майбутнього виховання дитини* – це всі ті установки, цінності та інші особистісні і мотиваційні переконання, котрі майбутня мати готова впроваджувати в життя з народженням дитини.

Однак, будь-які цінності, які мати прагне прищепити своїй дитині, будуть відштовхуватись від ціннісно-сміслової сфери самої матері, які детерміновані змістовними аспектами спрямованості її особистості. Ціннісні орієнтації – це відображення в свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічно важливі життєві цілі й загальні світоглядні орієнтири (Д. Леонтьєв [7]). Смісловиттєві орієнтації тлумачаться як домінуючі ціннісні установки та потреби в рамках конкретної смислової системи (І. Ведін), система домінуючих цінностей та мотивів (С. Басіна), свідомо прийняті ціннісні орієнтації (І. Бекешкіна), ключові цінності особистості (Т. Титаренко) [8]. Спрямованість особистості – це сукупність стійких мотивів, поглядів, переконань, потреб й устремлень, що орієнтують людину на певну поведінку й діяльність, прагнення щодо складних життєвих цілей. Спрямованість завжди соціально обумовлена й формується в онтогенезі в процесі навчання й виховання,

виступає як властивість особистості, що проявляється у світоглядній, професійній спрямованості, у діяльності, пов'язаній з особистим захопленням, заняттям чим-небудь у вільний від основної діяльності час (наприклад, образотворчою творчістю, фізичними вправами, риболовлю, спортом). У всіх цих видах людської активності спрямованість проявляється в особливостях інтересів особистості. Соціальний статус, ролі, атмосфера, умови життя значною мірою впливають на розвиток ціннісно-сислової сфери і створюють умови для подальшого закріплення існуючої ціннісної ієрархії особистості, для переосмислення, трансформування системи ціннісних орієнтацій або ж стають підґрунтям для руйнування старих і виникнення нових установок особистості. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її поглядів на навколишній світ.

Отже, материнство слід розуміти як процес вибудовування смислових меж між матір'ю і дитиною. Тому одним із основних новоутворень материнства виступає зміна смислової сфери жінки, яка визначає її переживання як динамічний процес, що реалізується в системі взаємодії «мати-дитина». Для жінки очікування та народження дитини є не просто новою соціальною ситуацією, що вимагає реалізації специфічних поведінкових актів, але ще й процесом, що запускає нові переживання, невідомі для неї.

Становлення материнства можна охарактеризувати як екзистенційний період, що зачіпає всі сфери життя жінки й обумовлює глибокі зміни самосвідомості, ставлення до інших і світу. Тобто материнство є «життєвою подією», що створює умови для особистісних змін та перебудови суб'єкта цієї події. Материнство, будучи якісно новою ситуацією розвитку жінки, запускає процес інтеграції її власних життєвих завдань та завдань розвитку дитини в її житті. Спочатку цей процес найчастіше некерований з боку жінки. Він викликає потік нових різноманітних переживань, який заповнює внутрішній психологічний простір матері. Смислове переживання материнства стає тим утворенням, яке дозволяє жінці керувати процесом інтеграції суперечливих переживань, що супроводжують розвиток її відносин з дитиною, і здійснювати осмислений вибір батьківської позиції і стратегії батьківської поведінки. В період дорослості однією з найважливіших потреб виступає створення сім'ї і продовження роду, тому готовність до материнства впливатиме на реалізацію цієї потреби в житті. Однак, потреби та цінності різняться між собою, що може зумовити такі інтрапсихічні конфлікти, коли потреба особистості є такою, що не співпадає з її ієрархією цінностей жінки, тоді постає ймовірність труднощів під час вагітності чи подальшої взаємодії в системі «мати - дитина». Якщо жінка ставить перед собою за ціль насамперед професійну реалізацію чи творче самостановлення, а сім'ю і появу дітей відкладає на другий план або не розглядає за можливу взагалі, тоді її материнська ідентичність є не сформованою або недостатньо добре розвиненою [9].

Важливим є співпадіння готовності до материнства та цінності жінки до самої дитини і ролі матері тому, оскільки ускладнена вагітність (нудота, неприборкана блювота, загроза переривання вагітності, гіпертензійні порушення та ін.) можуть бути віддзеркалюванням психосоматики – на підсвідомому чи свідомому рівні майбутня дитина жінкою «не приймається», жінка не готова стати матір'ю і тоді саме тіло жінки відторгає плід. Такий феномен можна розглядати як фізіологічний прояв психологічної неготовності до материнства.

**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.** Таким чином, важливим є включення в аналіз проблеми психологічної готовності до материнства таких аспектів: прийняття себе, позитивне ставлення до майбутньої вагітності та дитини, готовність та поінформованість про зміни, що відбуватимуться (які стосуватимуться тіла майбутньої жінки, сімейної системи, про функції, які виконуватиме майбутня мама). З огляду на важливість позитивного раннього досвіду жінки, варто також, щоб жінка пропрацювала проблемні моменти власного дитинства, котрі можуть ускладнити майбутній зв'язок в діаді «мати-дитина». Необхідним є спеціальна психологічна підготовка не тільки в аспекті формування навичок догляду за дитиною, а з метою підвищення готовності до ефективної адаптації в нових умовах життя. Перспективні напрями дослідження ми вбачаємо у розробці та практичній апробації змісту, методів і програмно-методичного забезпечення системи підготовки жінки до материнства.

#### Список використаних джерел

1. Абрамченко В. В. Перинатальная психология: теория, методология, опыт / В. В. Абрамченко, Н. П. Коваленко. – Петрозаводск : ИнтелТек, 2004. – 350 с.
2. Белогай К. Н. Культурные модели материнства и отцовства как факторы формирования родительского отношения [Электронный ресурс] / К. Н. Белогай // Первая научно-практическая Интернет-конференция. Психология и семья, 2001. – Режим доступа: // <http://www.psy-family.narod.ru/konfl.htm>.
3. Брехман Г. И. Перинатальная психология / Г. И. Брехман // Вестн. Рос. ассоц. акушеров и гинекологов. – 1998. – № 4. – С. 49–52.
4. Брутман В. И. Динамика психологического состояния женщины во время беременности и после родов / В. И. Брутман, Г. Г. Филиппова, И. Ю. Хамитова // Психолог. журн. – 2000. – Т. 7, № 3. – С. 59–68.
5. Василенко Т. Д. Особенности эмоционально-смысловой сферы беременных женщин, имеющих опыт незавершенной беременности (выкидыш) [Электронный ресурс] / Т. Д. Василенко, О. В. Денисова // Мед. психология в России: электрон. науч. журн. – 2010. – № 1 (2). – Режим доступа: [http://www.medpsy.ru/mprj/achiv\\_global/2010\\_1\\_2/numerog.php](http://www.medpsy.ru/mprj/achiv_global/2010_1_2/numerog.php).
6. Добряков И. В. Перинатальная психотерапия / И. В. Добряков // Хрестоматия по перинатальной психологии: психология беременности, родов и послеродового периода / сост. А. Н. Васина. – М. : УРАО, 2005. – С. 38–41.

7. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд., испр. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
8. Соколова О. А. Личностный кризис женщины в период беременности / О. А. Соколова // Личность и бытие. – Краснодар, 2005. – С. 80-86.
9. Филиппова Г. Г. Материнство: сравнительно-психологический поход / Г. Г. Филиппова // Психолог. журн. – 1999. – Т. 20, № 5. – С. 81-88.
10. Филиппова Г. Г. Психологическая готовность к материнству / Г. Г. Филиппова // Хрестоматия по перинатальной психологии: психология беременности, родов и послеродового периода. – М. : УРАО, 2005. – 328 с.
11. Хорни К. Психология женщины. Самоанализ / К. Хорни. – М. : Акад. проект, 2009. – 240 с.
12. Швець О. А. Вагітність та пологи як чинники зміни смисложиттєвих орієнтацій жінки : автореф. дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.04 / О. А. Швець. – Київ, 2011. – 16 с.

#### References

1. Abramchenko V. V. Perinatal'naja psihologija: teorija, metodologija, opit / V. V. Abramchenko, N. P. Kovalenko. – Petrozavodsk : IntelTek, 2004. – 350 s.
2. Belogaj K. N. Kul'turnye modeli materinstva i otcovstva kak faktory formirovanija roditel'skogo otnoshenija [Jelektronnyj resurs] / K. N. Belogaj // Pervaja nauchno-prakticheskaja Internet-konferencija. Psihologija i sem'ja, 2001. – Rezhim dostupu: // <http://www.psy-family.narod.ru/konfl.htm>.
3. Brehman G. I. Perinatal'naja psihologija / G. I. Brehman // Vestn. Ros. assoc. akusherov i ginekologov. – 1998. – № 4. – S. 49–52.
4. Brutman V. I. Dinamika psihologicheskogo sostojanija zhenshhiny vo vremja beremennosti i posle rodov / V. I. Brutman, G. G. Filippova, I. Ju. Hamitova // Psiholog. zhurn. – 2000. – Т. 7, № 3. – S. 59-68.
5. Vasilenko T. D. Osobennosti jemocional'no-smyslovoj sfery beremennyh zhenshhin, imejushih opyt nezavershennoj beremennosti (vykidysh) [Jelektronnyj resurs] / T. D. Vasilenko, O. V. Denisova // Med. psihologija v Rossii : jelektron. nauch. zhurn. – 2010. – № 1 (2). – Rezhim dostupu: [http://www.medpsy.ru/mprj/achiv\\_global/2010\\_1\\_2/nomerog.php](http://www.medpsy.ru/mprj/achiv_global/2010_1_2/nomerog.php).
6. Dobrjakov I. V. Perinatal'naja psihoterapija / I. V. Dobrjakov // Hrestomatija po perinatal'noj psihologii: psihologija beremennosti, rodov i poslerodovogo perioda / sost. A. N. Vasina. – М. : УРАО, 2005. – S. 38-41.
7. Leont'ev D. A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti / D. A. Leont'ev. – 2-e izd., ispr. – М. : Smysl, 2003. – 487 s.
8. Sokolova O. A. Lichnostnyj krizis zhenshhiny v period beremennosti / O. A. Sokolova // Lichnost' i bytie. – Krasnodar, 2005. – S. 80-86.
9. Filippova G. G. Materinstvo: sravnitel'no-psihologicheskij pohod / G. G. Filippova // Psiholog. zhurn. – 1999. – Т. 20, № 5. – S. 81-88.
10. Filippova G. G. Psihologicheskaja gotovnost' k materinstvu / G. G. Filippova // Hrestomatija po perinatal'noj psihologii: psihologija beremennosti, rodov i poslerodovogo perioda. – М. : УРАО, 2005. – 328 s.
11. Horni K. Psihologija zhenshhiny. Samoanaliz / K. Horni. – М. : Akad. projekt, 2009. – 240 s.
12. Shvec' O. A. Vagitnist' ta pology jak chynnyky zminy smyslozhyttjevyh orijentacij zhinky : avtoref. dys. ... kand. psiholog. nauk : 19.00.04 / O. A. Shvec'. – Kyi'v, 2011. – 16 s.

#### ***Kirillova D.S. PSYCHOLOGICAL READINESS FOR MOTHERHOOD IN THE STRUCTURE OF WOMAN'S VALUES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS***

*This article discusses psychological aspects of women's readiness to motherhood and provides a theoretical analysis of this problem. Main aspects of learning phenomenology of motherhood in biological, social and psychosocial dependence are determined. It is found out that the main determinant of woman's maternal behavior is her psychological readiness to the motherhood. Its formation and development are governed by both genetic behavioral models and models of her life experience. Substantial components of such gained experience contain immediate woman's experience in communicating with her parents, attitude to children in general and to her future children in particular, image of essential, substantial and processual characteristics of maternal care process and bringing up her future children.*

*However, the personal aspect of woman's psychological readiness to the motherhood is not examined enough in modern psychological science. This aspect involves the formation of directive in acceptance corresponding changes of social-role repertory, changes of life style, and system of relationship with other people, potential body transformations. Such acceptance could secure a successful adaptation to motherhood, if these changes can organically fit into a woman's value system.*

**Key words:** *motherhood, psychological readiness to motherhood, physiological readiness to motherhood, values, personal respects.*